

Remissvar SOU 2023:37 Förstärkt skydd för den personliga integriteten

Inledning

Rädda Barnen har beretts möjlighet att svara på SOU 2023:37 förstärkt skydd för den personliga integriteten. Rädda Barnen kommenterar förslagen utifrån ett barnrättsperspektiv med FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) som utgångspunkt.

Rädda Barnen ser positivt att regeringen, i olika utredningar, vill stärka brottsoffers rättigheter. Kriminalisering är dock inte det enda som krävs. För att detta ska få genomslag, krävs även förebyggande insatser för att förhindra att barn och unga utsätts för olika brott. När det gäller just de brottstyper som tas upp i detta betänkande, vill Rädda Barnen understryka vikten av ökad kunskap och kompetens hos såväl barn och föräldrar som professionella inom skola, socialtjänst och hälso- och sjukvården. En ökad medvetenhet kan bl.a. bidra till att skapa en trygg miljö där utsatta vågar berätta in sin situation och få rätt stöd och hjälp i tid.

Bakgrund

Rädda Barnen har arbetat mot hedersrelaterat våld och förtryck av barn sedan början av 2000-talet. Vi möter barn såväl i skolor som genom vår stödchatt Kärleken är fri.

Barn som lever med hedersrelaterat våld beskriver en tillvaro som bygger på starka normer som rör sexualitet och identitet, något som utredningen beskriver väl.

Barn berättar för oss om hur deras sexualitet kontrolleras på olika sätt, inklusive så kallade oskuldskontroller/-ingrepp/-intyg samt om samtal som ska leda till att bota en heteronormbrytande sexualitet¹. Särskilt för flickor är oskuldsnormen så pass stark att den leder till begränsande möjligheter till ett liv i frihet.

Som utredningen beskriver implicerar begreppet oskuld att den som inte haft samlag är oskuld, och den som haft samlag bär skuld. Att bära skuld efter sexdebut är en social konstruktion som vill värdera den som är sexuellt aktiv. I berättelser från vår stödverksamhet är det tydligt att denna norm är särskilt stark mot tjejer och unga kvinnor. Ett rykte om att ha sexdebuterat innan äktenskap kan leda till allvarliga konsekvenser för både flickan själv, hennes eventuella partner som för hela familjens rykte. I stödchatten Kärleken är fri beskriver flickor och kvinnor en rädsla för allvarligt våld om de inte kan intyga att de inte haft samlag. Deras möjlighet att behålla en social status är genom att hon, eller andra, kan intyga om detta. Om intyget inte kan slå fast att hon ännu inte sexdebuterat riskerar hon att frysas ut, begränsas, hotas och utsätts för våld. Att uppfylla familjens förväntningar och krav kan för många unga upplevas vara ungdomsårens

¹ Från rapporten "Allt jag inte får göra" publicerat av Rädda Barnen år 2021, sid. 7, sid. 12

främsta uppgift. Det är samtidigt väldigt svårt när det går emot rätten att fritt uttrycka sin identitet eller sexualitet.

För unga som lever med starka identitets- och sexualitetsnormer kan det vara svårt att söka stöd i sin situation när man lever i ett sammanhang där normen bland sina trygghetspersoner går emot rätten till sin identitet och sexualitet. I de fall där ens rättigheter kränks kan det upplevas omöjligt att få stöd såväl inom familjen som utanför. Att göra det som förväntas är därför, för många, det enda barnet eller ungdomen känner till eller klarar av. Att vara barn och leva med hedersrelaterat våld innebär att vara särskilt sårbar. Det kräver därför särskilda insatser.

Del 1. Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

8.3.2 Oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör kriminaliseras

Rädda Barnen tillstyrker förslaget om att kriminalisera oskuldskontroller och oskuldsingrepp och delar utredningens linje om att det bör införas en ny straffbestämmelse som fastställer straffansvar för individer som undersöker en flicka eller kvinnas könsorgan med avsikt att bedöma om hon haft sex, oavsett om syftet är för egen eller andras räkning. Vi anser att en sådan bestämmelse bör vara formulerad så att den omfattar alla som utför sådana integritetskränkande handlingar, oavsett om de är vårdpersonal eller andra personer.

Oskuldskontroller och oskuldsingrepp utgör allvarliga kränkningar av barn och ungas rätt till sin integritet och privatliv. Rädda Barnen instämmer i utredningens beskrivning om att dessa ingrepp grundar sig på en felaktig uppfattning om mödomshinnans existens och att det är möjligt att medicinskt återställa denna, något som saknar vetenskapligt stöd. Vi håller med utredningen om att sådana ingrepp bör förbjudas, även om personen har samtyckt till operationen, och att samtycket inte bör leda till att den som utför ingreppet går fri från ansvar.

Oskuldsingrepp är en del av en norm som upprätthåller könsdiskriminering, könsbaserat våld och social kontroll. Genom att kriminalisera sådana ingrepp kan vi bidra till att bekämpa dessa skadliga och begränsande normer. Kriminaliseringen skyddar individens rätt till frihet och självbestämmande när det gäller sexuella val och relationer. Ingen ska tvingas eller pressas till att genomgå oskuldsingrepp, även om det sker med sitt frivilliga samtycke. Även den som till synes inte frivilligt vill genomföra oskuldskontroller eller oskuldsingrepp kan utsättas för omfattande hot och våld.

Rädda Barnen vill slutligen lyfta utredningens föreslagna formulering "*i syfte att (...) bedöma om personen är (...) oskuld (...)*" i den föreslagna lagtexten. Denna formulering, där uttrycket "är oskuld" används, implicerar att oskuld är något som en person kan vara. Detta går emot det utredningen konstaterat tidigare, nämligen att oskuldskontroller har en social och kollektiv innebörd, och att begreppet "oskuld" är en social konstruktion utan vetenskaplig grund. När utredningen i övrigt är så tydlig med detta, är det olyckligt om själva lagen formuleras på ett sätt som motsäger detta. Rädda Barnen ser därför att man bör se över formuleringen och ta bort ordet "är" och bara behålla ordet "*framstå*" som oskuld.

8.3.3 Intygande av sexuell oskuld bör inte kriminaliseras

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning att oskuldsintyg inte ska kriminaliseras.

Utredningen bygger sin bedömning på att man anser att kriminalisering av ett sådant intyg är mindre relevant om man kriminaliserar oskuldskontroller. Utredningen använder också argumentet att den som utfärdar ett intyg om någons oskuld inför ett barn- eller tvångsäktenskap ska dömas för förberedelse till barnäktenskapsbrott eller äktenskapstvång. Slutligen menar utredningen också att ett oskuldsintygande till skillnad från en oskuldskontroll inte är något direkt intrång i den intima sfären. Man menar därför att det kan ses som mindre integritetskränkande än en faktisk oskuldskontroll.

Rädda Barnen vill lyfta vikten av att samtala direkt med barn och unga som utsatts för oskuldskontroller och där oskuldsintyg också utfärdats. Rädda Barnen ser positivt på att utredningen inhämtat barn och ungas åsikter genom ungdomsråd i sakfrågan. Vi anser däremot att man inte inhämtat röster från unga som särskilt drabbats av oskuldskontroller och intyg och tagit hänsyn till deras egna upplevelser av dessa handlingar. Vi menar att detta är viktigt för att kunna uttala sig om deras egen syn på vad som är anses integritetskränkande och inte.

Rädda Barnen vill lyfta ett antal berättelser och utsagor som inkommit till den nationella stödchatten Kärleken är fri. Myten om mödomshinnan existens är fortfarande högst levande bland de barn Rädda Barnen haft i stödkontakt. Alltför många flickor lever med en så stark förväntan om att inte förstöra mödomshinnan innan ett äktenskap att barndomen handlar om att leva i kyskhet, eller bevara ryktet om att vara oskuld, till varje pris. Ett rykte om att en flicka eller kvinna har sexdebuterat kan få katastrofala följder.

Barn och unga skriver regelbundet till Rädda Barnens verksamhet med frågor som rör mödomshinnans existens. Frågorna kan röra en oro över att omgivningen inte tror på att man har sexdebuterat och vilka konsekvenser en falsk anklagelse kan ge. Det kan också beröra en stark oro för om familjen, släkten eller kollektivet kan undersöka huruvida barnet eller ungdomen haft penetrationssex.

Rädda Barnen anser att utfärdandet av oskuldsintyg bör kriminaliseras. Vi vill framhålla de allvarliga konsekvenser som sådana intyg kan ha, särskilt för barn och unga. Vi tar regelbundet emot samtal från ungdomar som befinner sig i en situation där de måste bevisa sin oskuld gentemot sin familj för att bli behandlade med respekt av både sina närmaste och eventuella blivande partners, särskilt när det gäller planerade äktenskap. Att uttala sig om någons oskuld är extremt kränkande mot en individs integritet och värde. Rädda Barnen menar att ett oskuldsintyg inte är en mindre integritetskränkande handling än en faktisk oskuldskontroll. Intygandet bär på en betydande social status vilket i sin tur påverkar hur ungdomen kommer att bli behandlad. För det barn eller den ungdom där intygandet nekar ett individs oskuld kan detta medföra allvarliga konsekvenser som ytterligare kan försvåra personens situation. Det är inte sällan som det är barnets egen familj, föräldrar och andra släktingar, som initierar eller kräver ett oskuldsintyg. Detta påverkar barnets tillit och trygghet till sina omsorgspersoner och innebär en än större sårbarhet och utsatthet för våld. Om användningen av oskuldsintyg inte blir kriminaliserad, finns det en risk att det fortsätter att användas som ett verktyg för kontroll, våld

och begränsning. Det kan också användas som ett verktyg inom kollektivet att legitimera våld mot en som anses bära skuld.

Det är därför av yttersta vikt att ifrågasätta och motverka oskuldsintyg och arbeta för att skydda barns och ungas integritet och rättigheter. Kriminaliseringen av oskuldsintyg är ett viktigt steg mot att försvara barn och ungas rätt till sin egen kropp och främja jämlikhet i samhället.

8.7 Främjande och tillåtande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp m.m.

Rädda Barnen delar utredningens bedömning

8.8 Brottskatalogerna i bestämmelserna om hedersförtryck och fridskränkingsbrotten

Rädda Barnen delar utredningens bedömning. Skulle det i den vidare beredningen beslutas att de föreslagna brotten ska läggas i ett annat kapitel än kapitel 4 i brottsbalken, bör det dock säkerställas att de föreslagna brotten ingår i bestämmelserna om hedersförtryck och fridskränkingsbrotten.

8.9 Utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU

Rädda Barnen tillstyrker utredningens förslag om att utvidga utreseförbudet enligt LVU till att även inkludera de föreslagna brottstyperna. Som kommer att framgå nedan, anser Rädda Barnen att omvändelseförsök ska kriminaliseras och då bör även detta brott kunna vara grund för utreseförbud.

9.3.2 Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras

Rädda Barnen tillstyrker utredningens förslag och delar utredningens bedömning att personer som underlåter att i tid anmäla eller annars avslöja eller förhindra ett förestående eller pågående brott kan under vissa förutsättningar dömas för detta. Rädda Barnen anser därmed att underlåtenhet att avslöja eller förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras.

Barnäktenskapsbrott och äktenskapstvång är två mycket allvarliga integritetskränkande brott att utsättas för. Rädda Barnen har, som beskrivet tidigare, en omfattande erfarenhet av samtal med barn och unga som lever med hedersnormer. Det gemensamma för alla barn är deras mycket särskilt svåra ställning och beroende av sin familj eller kollektiv. Trots att barn- och tvångsäktenskap är kriminaliserat sker sådana äktenskap ändå.

Flera studier pekar på att en omfattande mängd barn och unga inte själva får välja sin äktenskapspartner². Att inte själv får välja är en allvarlig kränkning, men tyvärr verklighet för

• ² Baianstovu, R., Strid, S., Särnstedt Gramnaes, E., Cinthio, H. & Enelo, J. (2019). *Heder och samhälle [Elektronisk resurs] det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. (1). Örebro: Örebro University Press.

alltför många barn. Tvångs- och barnäktenskap är alltför ofta förknippade med en hederskontext. I dessa situationer präglas hedersbrottslighet av en tystnadskultur gentemot polisen och andra myndigheter, vilket har påpekats av riksdagen. För att bryta den tystnadskulturen och på lång sikt öka antalet personer som vågar ingripa eller informera myndigheter om pågående tvångsäktenskap eller barnäktenskap föreslås kriminalisering av underlåtenhet att avslöja dessa brott. Detta åtgärdssätt skulle stärka barn- och unga särskilt utsatta ställning och möjlighet till stöd och skydd i tid.

Del 2. Omvändelseförsök av HBTQ-personer

14.1.2 Det bör inte införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök

Utredningen bedömer inte att det bör införas en särskild reglering som kriminaliserar så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. Utredningen anser inte heller att det bör införas en särskild straffskärpningsgrund för sådana försök.

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning. Rädda Barnen anser att omvändelseförsök av HBTQ-personer ska straffbeläggas. När det gäller barn som utsatts för detta ska så ske även om barnet har samtyckt till omvändelseförsöket.

Utredningen tar upp flera argument för varför det inte ska kriminaliseras. Bland annat handlar det om att de flesta gärningar redan är kriminaliserade och att det finns en möjlighet att skärpa straffet då en handling har utförts på grund av någons sexuella läggning eller könsidentitet. Ungefär samma argument användes av flera remissinstanser när brotten *grov fridskränkning*, *grov kvinnofridskränkning* och *hedersförtryck* infördes i brottsbalken. Regeringen, och därefter riksdagen, ansåg då att dessa argument inte vägde lika tungt som argumenten för att kriminalisera.

Rädda Barnen saknar just argumentationen för en kriminalisering i utredningen. En anledning till detta kan vara att utredningen inte har samtalat med barn och unga som har utsatts för omvändelseförsök och fått förståelse för deras situation. Även om det inte var uttryckt i utredningens direktiv att den skulle samtala med barn och unga som berördes av uppdraget, anser Rädda Barnen att utredningen skulle ha gjort detta, utifrån artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter, som sedan 2020 gäller som svensk lag. Enligt den ska barn få ge sin åsikt i *alla* frågor som berör barn. Detta inkluderar lagstiftningsåtgärder, något som regeringen påpekade i sin proposition till inkorporering av Barnkonventionen.³ Sverige har nyligen fått rekommendationer från FN:s kommitté för barnets rättigheter att hitta sätt att bättre involvera barn i lagstiftningsprocesser.⁴

³ Prop. 2017/18:186 sid 75

⁴ FN:s barnrättskommitté. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/6-7). Punkt 6 (b).

Som utredningen tar upp är det HBTQ-personer som utsätts för omvändelseförsök och detta påverkar deras mående negativt på många sätt. Enligt rapporter från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har HBTQI-barn en större psykisk ohälsa än CIS-barn och den psykiska ohälsan är än mer omfattande bland barn och unga som identifierar sig som ett annat kön än den blivit tilldelad vid födseln.⁵ Att bli utsatt för omvändelseförsök påverkar barnets mående än mer negativt och är en allvarlig integritetskränkande handling.

Det är också inte sällan som det är barnets egen familj, föräldrar och andra släktingar, som utsätter barnet för omvändelseförsöket eller tar barnet till den som ska genomföra det.⁶ Detta påverkar barnets tillit och trygghet och innebär en än större sårbarhet.

Rädda Barnen delar utredningens beskrivning av att många handlingar som används vid omvändelseförsök redan är straffbelagda. Rädda Barnen är dock oroad över att varken de personer som utsätts för omvändelseförsök eller rättsväsendet har tillräckligt kunskap för att förstå att omvändelseförsök kan falla inom tex olaga hot, förtal eller förolämpning, för att nämna några. Inte heller att straffskärpningsgrunden används i dessa fall. Rädda Barnen har inte hittat några rättsfall som tagit upp just omvändelseförsök. Inga av de brott som nämns som skulle kunna täcka in omvändelseförsök, tar dock upp detta i sina beskrivningar av brottet, förutom vad gäller införandet av brottet hedersförtryck. Rädda Barnen vill här påminna om ett av argumenten för att införa brottet hedersförtryck var att fridskränkingsbrotten inte var formulerade med avsikt att möta den problematik som finns inom hedersrelaterat våld och förtryck.⁷ Detsamma kan sägas vad gäller omvändelseförsök – de brott som finns idag är inte formulerade att möta den problematik och de utmaningar som finns vad gäller omvändelseförsök. Enda undantaget skulle möjligen vara just hedersförtryck, men här vill vi understryka att omvändelseförsök även inträffar i sammanhang utanför en hederskontext, som är ett krav för att uppfylla det brottet.

Rädda Barnen vill också understryka att det än så länge inte finns något straffrättsligt ansvar för psykisk misshandel. Utredningen tar upp att en annan utredning har föreslagit införandet av en sådan bestämmelse, och att omvändelseförsök nämns som en form av psykisk misshandel.⁸ Det har dock inte lagts fram någon lagrådsremiss eller proposition efter att denna utredning har varit ute på remiss.

Utredningen tar också upp att en gärning inte ska straffbeläggas enbart för att ha en normerande effekt och sända signaler till samhället om att ett beteende är klandervärt. Rädda Barnen delar uppfattningen att det inte är enda anledningen till att införa en kriminalisering av omvändelseförsök, men vill här påminna om vad som står i propositionen till införandet av brottet hedersförtryck:⁹

⁵ MUCF. Jag är inte ensam, det finns andra som jag. 2022.

⁶ MUCF. Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. 2022. Sid 55.

⁷ Prop. 2021/22:138. Sid 13.

⁸ Ds. 2022:18 Straffansvar för psykiskt brott

⁹ Prop. 2021/22:138. Sid 14.

"Vidare ska signalvärdet av lagstiftningen inte underskattas. När det gäller hedersrelaterad brottslighet, som kan vara socialt accepterad i det sammanhang i vilken den utövas och stöds av t.ex. gärningspersonens och den förtrycktas familj och släkt, kan värdet av att uttryckligen markera att det handlar om en oacceptabel företeelse i samhället vara större än för andra brottstyper. Den normerade effekt som en särskild kriminalisering medför borde även på sikt kunna bidra till minskad förekomst och kan underlätta för de brottsoffer som tar sig mod och anmäler brott. Ett särskilt brott som uttryckligen tar sikte på hedersrelaterat våld och förtryck kan därför förväntas utgöra en värdefull del i arbetet mot förekomsten av detta"

Rädda Barnen anser att signalvärdet och den normerande effekten kan vara av lika stor vikt även vad gäller omvändelseförsök.

Rädda Barnen vill också lyfta risken att unga kan föras utomlands för att utsättas för omvändelseförsök, exempelvis i form av så kallade "uppfostringsresor"¹⁰. Det bör även övervägas möjligheten att utvidga reseförbudet i Lagen om vård av unga (LVU) för att inkludera risk för omvändelseförsök och därmed stärka skyddet för unga hbtq-personer i utsatta situationer. Mot bakgrund av det ovanstående anser Rädda Barnen att omvändelseförsök är en så pass allvarlig handling med stora negativa effekter för den enskilde individen, och även på hela gruppen HBTQ-personer, att en kriminalisering är motiverad. Rädda Barnen anser att en kriminalisering bör kunna använda samma modell som för brottet hedersförtryck, med det tillägg som utredningen om psykisk misshandel föreslog, nämligen att även förolämpning ska läggas till katalogen av brott som kan hänföras till brottet omvändelseförsök. Rädda Barnen anser att en kriminalisering bör täcka in alla HBTQ-personer. I andra hand anser Rädda Barnen att åtminstone omvändelseförsök av barn ska kriminaliseras, med beaktande av deras särskilda utsatthet.

Utifrån ovanstående anser Rädda Barnen att en ny utredning kan behöva tillsättas för att ta fram förslag om hur en kriminalisering av omvändelseförsök ska se ut lagtekniskt. I direktiven bör det tydligt framgå att utredningen ska träffa och ta in barns åsikter i denna fråga, med beaktande av artikel 12 i barnkonventionen.

Stockholm 20 november

Åsa Regnér

Generalsekreterare Rädda Barnen

¹⁰ Westerlund, U., Sevedag, V., Hård, V., Karlsson, K. & Lidmark, J. (2022). "Jag är inte ensam, det finns andra som jag": unga hbtqi-personers levnadsvillkor. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

